

MARTIN ŠRAJER / 25. 9. 2025

Archa bláznů aneb Vyprávění z konce života

Ivan Balad'a (1936–2014) byl autorem jediného celovečerního filmu. A také ten na své dokončení čekal dvacet let. Podle Čechovovy povídky *Pavilón č. 6* natočil na konci šedesátých let *Archu bláznů*, stylizované podobenství o rozkladu osobnosti pod tlakem okolí. Film odehrávající se v mikrosvětě zanedbané psychiatrické léčebny s až přílišnou řezavostí vystihl posrpnovou atmosféru deziluze a marasmu, ve které ani ten morálně nejpevnější jedinec není schopen dlouhodobě vzdorovat okolní tuposti a lhostejnosti.

Před *Archou bláznů* režíroval Balad'a mnoho televizních filmů a divadelních představení, díky kterým měl i bohaté zkušenosti s ruskou literární klasikou. Když dostal možnost natočit na Barrandově svůj první celovečerní snímek, vybral si zmíněnou Čechovovu povídku o šéflékaři provinční nemocnice Andreji Raginovi, který je obklopen malostí, neschopností a šílenstvím a sám – neschopen zabránit zkáze světa – postupně přichází o víru v lidskost i rozum. Muži se svědomím ve vyšinuté době nic jiného nezbývá.

Pro film povídku zadaptoval Lubor Dohnal. Zůstat věrný její ponurosti, naturalismu a zasazení na ruský venkov, ale posílil bezčasovost a symbolismus. Filmové zpracování má téměř apokalyptický ráz. Tvůrčí skupina Juráček–Kučera schválila Dohnalův scénář 17. června 1969, následujícího dne byla odsouhlasena výroba. Natáčení započalo 11. září 1969, ale kvůli neustálému dotáčení a přetáčení a nejistotě, jak který záběr vyzní, se postupovalo pomaleji, než bylo v plánu.

Na konci listopadu, kdy stále zbývalo dotočit několik důležitých scén, byla produkce pozastavena. Podle oficiální dokumentace kvůli sněhu, s nímž se nepočítalo, podle Dohnalových vzpomínek proto, že Balad'a stále nebyl spokojen s dvojicí mrtvol z

latexu, které potřeboval pro úvodní scénu (nakonec se ve filmu vůbec neobjevily). Ať k pauze došlo z jakéhokoli důvodu, tvůrci ji využili k sestřihání pořízeného materiálu.

Filmování mělo původně probíhat ve skutečném špitálu, avšak během obhlídek štáb narazil v Petrovicích na Příbramsku na zchátralý zámek Zahrádka s přilehlým, podobně polorozpadlým pivovarem. Surovost filmu podtrhuje i herecké obsazení. Vyjma hlavních rolí (např. brněnský herec Zlatomír Vacek) šlo o naturščky, například písničkáře Vladimíra Mertu nebo publicistu Čestmíra Klose. Další neherce filmaři na místo natáčení svázeli z pražských hospod a domovů důchodců. Část komparsu tvořili lidé se skutečnými tělesnými postiženími.

Expresivní výraz umocnily kostýmy a výtvarná koncepce Ester Krumbachové a kontrastní černobílá kamera Juraje Šajmoviče, který se rozhodl snímat herce a lokace výlučně z ruky. To ovšem kvůli nepředvídatelnému pohybu před kamerou vedlo k dalšímu navýšení spotřebovaného materiálu. Balada navíc vyžadoval různé varianty jednotlivých scén, takže když na konci roku 1969 usedl do střížny, byl zavalen chaotickou změtí obrazů, kterému se střihačem Aloisem Fišárkem – pro kterého šlo navíc o první film – dlouho a nelehko dodával určitý řád.

V mezičase ovšem došlo k výměně barrandovského vedení a noví šéfové nebyli depresivnímu experimentálnímu podobenství vůbec nakloněni. Když Balada a Fišárek v březnu 1970, po čtyřech měsících intenzivní práce, vyšli ze střížny Československého armádního filmu, hrubý sestřih byl předveden řediteli studia a ústřednímu dramaturgovi. Ti nejdřív překvapivě povolili, aby práce pokračovala až do zvukové mixáže. Hned na příští poradě vedení ale došlo ke zvratu: proběhnout smí jen nejnutnější dotáčky a filmová kopie bude vyhotovena pouze se zvukovým záznamem dialogů. Patnáctého června 1970 byla výroba zastavena.

S tvůrci nikdo nekomunikoval, byli ponecháváni v nejistotě, v čem je problém. Postupně se nicméně dozvěděli, že jejich film je údajně příliš pesimistický a navíc protisovětský, protože deformuje odkaz Čechovova, stejně tak obraz života v Rusku. Negativ uschovaný nikoliv v trezoru, ale ve filmových laboratořích měl sloužit jako exemplární ukázka tvorby napomáhající šíření ideologické diverze mezi československými diváky. Natáčení podobných děl se měli domácí tvůrci napříště vyvarovat.

K dokončení *Archy bláznů* došlo až během roku 1990, kdy se dotočily postsynchrony a byla nahrána původní hudba Štěpána Koníčka. Dopsán byl také vypravěčův komentář, který čte Pavel Landovský. Poprvé byla mozaikovitá zpráva o zmaření všech nadějí představena v sekci Filmy osvobozené na MFF v Karlových Varech v červenci 1990. Do distribuce film vstoupil v listopadu 1990 za minimálního zájmu diváků, kteří v polistopadové atmosféře nejspíš stejně jako vedení zestátněného filmu o dvacet let dřív nechtěli čelit pochmurné vizi společnosti, kde člověku nezbývá než zešílet.

Archa bláznů aneb Vyprávění z konce života (Československo 1970/1990), režie: Ivan Balada, scénář: Lubor Dohnal, kamera: Juraj Šajmovič, hudba: Štěpán Koníček, hrají: Zlatomír Vacek, Antonín Horák, Vladimír Merta, Elena Zvaríková-Pappová, Zora Rozsypalová, Eva Řepíková, Vlastimila Vlková, Zuzana Fišárková, Hana Slivková a další. Filmové studio Barrandov, 105 min.

Použitá literatura:

Štěpán Hulík, *Kinematografie zapomnění počátky normalizace ve Filmovém studiu Barrandov (1968 1973)*. Praha: Academia 2011.

Edith Jeřábková, Kateřina Svatoňová (eds.), *Ester Krumbachová*. Praha: VŠUP, UMPRUM 2022.

Lukáš Skupa. *Vadí – nevadí česká filmová cenzura v 60. letech*. Praha: NFA 2016.